Илимий редакторлор
Научные редакторы
Scientific editors

Шукуров Э.Д.
Касыбеков Э.Ш.

Түзүүчүлөр
Составители
Compilers

**Давлетбаков А. Т.**

*Ursus arctos isabellinus*

**Катаевский В. Н.**

*Martes foina, Lynx lynx isabellinus, Cervus elaphus asiaticus, Gazella subgutturoza, Allactaga elater, A. saltator, A. severtzovi*

**Кумушалиев Б. К.**

*Lutra lutra seistanica,*

**Касыбеков Э. Ш.**

*Otonycteris hemprichi, Tadarida teniotis*

**Милько Д. А.**

*Cervus elaphus asiaticus*

**Остащенко А. Н.**

*Vormela peregusna, Ovis ammon*

**Токмергенов Т. З.**

*Hemiechinus hypomelas, Neomys fodiens, Barbastella leucomelas, Otonycteris hemprichi, Cuon alpinus, Marmota menzbieri*

**Торопова В. И.**

*Rhinolophus bocharicus, Rh.hipposideros, Tadarida teniotis, Otocolobus manul, Uncia uncia, Hystrix indica*

# Сүт эмүүчүлөр

# Млекопитающие

# Mammals

# Түрлөрдүн тизмеси
# Список видов
# List of Species

КУРТ-КУМУРСКАЧЫЛАР – ***INSECTIVORA*** **Bowdich, 1821 – НАСЕКОМОЯДНЫЕ**

Кирпилер – ***Erinaceidae*** Fischer, 1814 – **Ежовые**

1. Брандттын кирписи – *Hemiechinus hypomelas* – Длинноиглый ёж – Brandt's Hedgehog

Жер чукуулар – ***Soricidae*** Fischer, 1814 – **Землеройковые**

2. Суу чычкан – *Neomys fodiens* – Обыкновенная кутора – Eurasian Water Shrew

КОЛ КАНАТТУУЛАР – ***CHIROPTERA*** **Blumenbach, 1779 – РУКОКРЫЛЫЕ**

Така тумшуктуу жарганаттар – ***Rhinolophidae*** Gray, 1825 – Подковоносые

3. Бухара така тумшуктуу жарганат – *Rhinolophus* (s. str.) *bocharicus* – Бухарский подковонос – Bokhara Horseshoe Bat

4. Кидик така тумшуктуу жарганат – *Phinolophus* (s. str.) *hipposideros* – Малый подковонос – Lesser Horseshoe Bat

Кадимки кол канаттуулар – ***Vespertilionidae*** Gray, 1821 – **Гладконосые рукокрылые**

5. **Жазы кулактуу жарганат** – *Barbastella leucomelas* – Азиатская широкоушка – Asian Barbastelle, Asiatic Wide-eared Bat

6. Акбоор жебекулак жарганаты – *Otonycteris hemprichi* – Белобрюхий стрелоух – Desert Long-eared, or Hemprich's Arrow-eared, Bat

Бучуктар жарганаттар – ***Molossidae*** Gervais, 1855 – **Бульдоговые летучие мыши**

7. Кош эрин жарганаты – *Tadarida teniotis* – Широкоухий складчатогуб – European Free-tailed Bat

ЖЫРТКЫЧТАР СЫМАЛДАР – ***CARNIVORA*** **Dowdich, 1821 – ХИЩНЫЕ**

Иттер – ***Canidae*** Fischer, 1817 – **Псовые**

8. Чөө – *Cuon alpinus* – Красный волк – Asiatic Wild Dog

Аюулар – **Ursidae** Fischer, 1817 – **Медвежьи**

9. Аюу – *Ursus arctos* – Бурый медведь – Brown Bear

Кундуздар – ***Mustelidae*** Fischer, 1792 – **Куньи**

10. Суусар – *Martes* (s. str.) *foina* – Каменная куница или белодушка – Beech Marten

11. Чаар күсөн – *Vormela peregusna* – Перевязка – Marbled Polecat

12. Кундуз – *Lutra lutra* – Среднеазиатская выдра – Common Otter

Мышыктар – ***Felidae*** Fischer, 1817 – **Кошачьи**

13. Манул – *Otocolobus manul* – Манул – Pallas's cat

14. Сүлөөсүн – *Lynx lynx* – Рысь – Eurasian Lynx

15. Илбирс – *Uncia uncia* – Снежный барс – Snow Leopard

АЧА ТУЯКТУУЛАР СЫМАЛДАР – ***ARTIODACTYLA*** **Owen, 1848 – ПАРНОКОПЫТНЫЕ**

Бугулар – ***Cervidae*** Goldfuss, 1820 – **Оленьи**

16. Бугу, Марал – *Cervus elaphus asiaticus* – Благородный олень (тяньшанский подвид), Марал – Asiatic Red Deer, Tien Shan Maral, Tien Shan stag

Көндөй мүйүздүүлөр – ***Bovidae*** Gray, 1841 – **Полорогие**

17. Жейрен – *Gazella subgutturoza* – Джейран – Goitered gazelle
18. Аркар, кулжа – *Ovis ammon* – Горный баран – Argali

КЕМИРҮҮЧҮЛӨР СЫМАЛДАР – ***RODENTIA*** **Bowdich, 1821 – ГРЫЗУНЫ**

Тыйын чычкандар – ***Sciuridae*** Fischer, 1817 – **Беличьи**

19. Мензбир сууру – *Marmota menzbieri* – Сурок Мензбира – Menzbier’s marmot

Чүткөрлөр – ***Hystricidae*** Fischer, 1817 – **Дикообразные**

20. Жейре, чүткөр – *Hystrix indica* – Дикобраз индийский – Indian Crested Porcupine

Кошаяктар – ***Allactagidae*** Vinogradov, 1925 – **Ложнотушканчиковые**

21. Кидик кошаяк – *Allactaga elater* – Малый Тушканчик – Small Five-toed Jerboa
22. Кошаяк – *Allactaga saltator* – Тушканчик-прыгун – Jerboa
23. Северцов кошаягы – *Allactaga severtzovi* – Тушканчик Северцова – Severtzov’s Jerboa

# Кириш сөз

1985-жылы чыккан Кыргыз ССРинин Кызыл китебине сүт эмүүчүлөрдүн 13 түрү кирген. Түрлөрдүн сүрөттөлүшү, рубрикация, айрыкча статусу боюнча маалымат өтө эле жалпы мүнөзгө ээ болгон. Андан берки жылдары өзгөчө кол канаттуулар боюнча маалымат кыйла толукталды. Эл аралык деңгээлде сүт эмүүчүлөрдү коргоо стратегиясы боюнча маалыматты учурдагы маалымат жана коммуникациялык технологиялардын жардамы аркылуу алууга жеңил. Ошондуктан, Кыргызстандын сүт эмүүчүлөрү боюнча жаңы маалыматтарды бул тармакта эл аралык аракеттер менен тыгыз байланышта басып чыгаруу зарылдык болуп эсептелет.

Класстын табигый популяцияларынын абалынын тенденциясы боюнча учурдагы маалыматтар бүгүнкү күнгө чейин сүт эмүүчүлөрдүн 74 түрү тукум курут болгондугун, 4 түрдүн табийгатта жок болгондугун көрсөтүүдө. Жүз алтымыш эки түр критикалык, 352 – коркунуч алдындагы, 587 – аярлуу абалда турат. 1996-жылдан 2000-жылга чейинки убакытта бул тизмеге 51 түр кошулган, акыркы 4 жылдын ичинде 36 түр аярлуу абалдан чыгарылды. Бул ийгиликтүү мисал жаратылышты коргоо иш-аракеттеринин негиздүүлүгүн, табигый жашоо чөйрөлөрүн жакшыртуунун, ошондой эле жапайы жаныбарларды табигый жана антропогендик жаратылышка ээ болгон чектөөчү факторлордон коргоонун стратегиясынын пайда болушун далилдейт. Унификацияланган критерийлерди жана категорияларды колдонуу улуттук жана эл аралык деңгээлде мындай стратегиялардын эффективдүүлүгүн жогорулатат.

Бул чыгарылышка сүт эмүүчүлөрдүн 23 түрү катталган. Сүт эмүүчүлөрдүн көпчүлүк түрлөрү боюнча бул же тигил түрдү киргизүү же киргизбөө жөнүндө келише албастык болгон жок. Талаш-тартышты Аркар, кулжа *Ovis ammon* Linnaeus, 1758 түрү пайда кылды. Белгилүү болгондой, 1985-жылкы чыгарылышта бул түрдүн тяньшандык түрчөсү гана коргоого алынган. Кыргызстандын алдыңкы илимпоздорунун көпчүлүгүнүн ою боюнча жапайы жаныбарларды коргоонун эл аралык практикасынын көз карашы менен караганда, мындай ыкма акталбайт жана аркардын башка түрчөлөрүнө зыян келтирет. Өзгөчө, памир түрчөсү *Ovis ammon polii* Blyth, 1840 бир катар жылдар бою коммерциялык аң уулоонун объектиси болуп келет. Мындай бизнестен түшкөн каражаттын өтө эле аз бөлүгү коргоо иш-аракеттери түрүндө кайтат. Адистер тарабынан текшерүү жокко эсе, эң мыкты тукум берүүчү, чоң мүйүздүү аркарлар атылат. Бул, натыйжада, популяциянын жыныстык-курактык, фенотиптик жана генотиптик түзүлүшүнүн начарлашына алып келген. Калган эркектер бир топ начар генотипке жана фенотипке ээ, бул, натыйжада популяциялык морфологиялык белгилердин жок болуусуна жана жакынкы жана орто аралык келечекте чет өлкөлүк аңчылар үчүн Кыргызстандын аймагында аңчылыктын мындай түрүнүн коммерциялык кызыкчылыгынын жоголуусуна алып келет. Ошондуктан, коммерциялык аңчылыкты чектөөнүн натыйжасында Кыргызстандын бюджетине түшүүчү каражаттар жоголот деген эксперттердин далилдери негизсиз, анткени, жогоруда аталган себептер боюнча мындай жоготуулар баары бир болот. Бирок келерки муун экономикалык пайданы гана жоготпостон, андан да маанилүү болгон – аркардын табигый түрүндө памирдик формасын жоготот. Анын үстүнө, «Биологиялык көп түрдүүлүк жөнүндө» конвенциясына караганда, жаратылыш ресурстары аркарларга коммерциялык аңчылыкты уюштуруучулардын эмес, элдин мүлкү болуп эсептелет. Кызыл китепке бардык түрчөлөрдү киргизүү конвецияны республиканын Жогорку Кеңеши тарабынан ратификациялоодон кийин Кыргызстандын өзүнө алган милдеттенмелерин аткарууга жардам берет. Ошондой эле, IUCNдин классификациясына жараша аркар V категорияга, Vulnerable, VU A2cde кире тургандыгын белгилөө зарыл, бул, аркардын табигый популяцияларынын абалынын деградациясынын глобалдык тенденциясы жөнүндө айтып турат. Бул фактыга көңүл салбоо дүйнөлүк экологиялык коомчулуктун алдында Кыргызстандын эл аралык беделин түшүрөт, эл аралык кызматташтыктын перспективаларын кыскартат. Ошондой эле, жаратылыш ресурстарына туура маркетинг жана башкаруу иш-аракеттерин жүргүзүүдө республиканын бюджетине түшүүчү, анын ичинде аркарды коргоо жана санын көбөйтүү боюнча иш-аракеттерге жана Кыргызстандын жапайы жаратылышын коргоо боюнча жергиликтүү жамааттардын демилгелерин колдоого арналган кирешенин альтернативдүү, негизгиси – туруктуу булагы боло алган экологиялык туризмдин перспективасын жокко чыгарышы мүмкүн.

Таблица 1. Кызыл китепке сүт эмүүчүлөрдүн Кыргызстандын экосистемалары боюнча бөлүнүшү

| Экосистеманын тиби | Түрлөрдүн саны |
|---|---|
| Токойлор | 3 |
| Бадалдар | 4 |
| Шалбаалар | 5 |
| Талаалар | 7 |
| Жарым чөлдөр | 5 |
| Чөлдөр | 5 |
| Суу жээгиндеги экосистемалар | 2 |

Э.Д. Шукуров, г.и.д.

Э.Ш. Касыбеков, б.и.д.

# Вводный очерк

В Красную Книгу Киргизской ССР, изданной в 1985 году вошло 13 видов млекопитающих. Описание видов, рубрикация, особенно информация по статусу носила весьма общий характер. За истекшие годы информация, особенно по рукокрылым, значительно пополнилась. Информация по стратегии охраны млекопитающих на международном уровне легко доступна через современные средства информационно-коммуникационных технологий. Поэтому, публикация новых данных по млекопитающим Кыргызстана в тесной координации с международными усилиями в этой области, является настоятельной необходимостью.

Современные сведения по тенденциям состояния естественных популяций класса, говорят о том, что 74 вида млекопитаюищих на сегодняшний день вымерли, 4 – вымерли в природе. Сто шестьдесят два вида находятся в критическом состоянии, 352 – в угрожаемом, 587 – в уязвимом состоянии. За период с 1996 по 2000 гг., этот список пополнился на 51 вид, за последние 4 года 36 видов удалось вывести из уязвимого состояния. Этот положительный пример свидетельствует о состоятельности природоохранных мероприятий, появлении стратегий улучшения как естественных обитаний, так и защиты самих диких зверей от воздействия лимитирующих факторов как естественного, так и антропогенного происхождения. Применение при этом унифицированных критериев и категорий только усиливает эффективность таких стратегий как на национальном, так и международном уровнях.

В данную редакцию включены 23 вида млекопитающих. По большинству видов млекопитающих, разногласий по включению или не включению того или иного вида не было. Наибольшие споры вызвал вид Аркар, кулжа *Ovis ammon* Linnaeus, 1758 Горный баран Argali. Как известно, в редакции 1985 г. охране подлежал только тяньшанский подвид горного барана. По мнению большинства ведущих ученых Кыргызстана, такой подход совершенно не оправдан, с точки зрения международной практики охраны диких животных и в ущерб другим подвидам горного барана. В частности, памирский подвид *Ovis ammon polii* Blyth, 1840 является объектом коммерческой охоты уже на протяжении ряда лет, доход от такого бизнеса в мизерном количестве возвращается в виде охранных мероприятий, контроль со стороны специалистов практически отсутствует, отстреливаются только лучшие производители – обладатели наибольших рогов, что в результате привело к значительному ухудшению поло-возрастной, фенетической и генетической структуры популяций. Оставшиеся самцы обладают значительно худшими генотипом и фенотипом, что в результате приведет к вырождению популяционных морфологических признаков и потере коммерческого интереса к такому роду охоты в пределах Кыргызстана со стороны зарубежных охотников в кратко- и среднесрочной перспективе. Поэтому, доводы экспертов о потере поступлений в бюджет Кыргызстана в результате ограничения коммерческой охоты несостоятельны, так как такого рода потери все равно наступят по указанным выше причинам, но будущее поколение потеряет не только экономическую выгоды, но что более важно – памирскую форму горного барана в его первозданном виде. Тем более что согласно Конвенции «О биологическом разнообразии», природные ресурсы являются достоянием народа, а не отдельных его представителей, организующих коммерческую охоту на горных баранов. Внесение всех подвидов в Красную Книгу поможет Кыргызстану исполнять взятые на себя обязательства после ратификации конвенции Жогорку Кенешем республики. Необходимо также отметить, что горный баран, согласно классификации IUCN, входит в V категорию, Vulnerable, VU A2cde, что говорит о глобальной тенденции деградации состояния естественных популяций горного барана. Игнорирование данного факта сильно ухудшит международный имидж Кыргызстана в глазах мировой экологической общественности, сузит перспективы интернационального сотрудничества, сведет на нет перспективы экологического туризма, который при правильном маркетинге и менеджменте, в том числе природными ресурсами, может послужить альтернативным, а главное устойчивым источником доходов в бюджет республики, в том числе на природоохранные мероприятия по защите и воспроизводству поголовья горного барана и поддержку инициатив местных общин-жамаатов в практике охраны дикой природы Кыргызстана.

**Таблица 2. Распределение видов млекопитающих Красной книги Кыргызстана по экосистемам**

| Тип экосистемы | Число видов |
|---|---|
| Лесной | 3 |
| Кустарниковый | 4 |
| Луговой | 5 |
| Степной | 7 |
| Саванноидный | 5 |
| Пустынный | 5 |
| Водно-околоводный | 2 |

Примечание: некоторые виды обитают более чем в одной экосистеме и поэтому суммы по столбцам могут не совпадать с общим числом видов в группе.

**Э.Д. Шукуров, д.г.н.**

**Э.Ш. Касыбеков, д.б.н.**

# Маалымат булактары
# Источники информации
# Information sources


1. Корелов М.Н. Фауна позвоночных Бостандыкского района.// Природа и хозяйственные условия горной части Бостандыка. Алма-Ата, 1956.-С.310-316.

2. Кашкаров Р.Д. Современное состояние и ресурсы фауны хищных млекопитающих (Canidae, Ursidae, Mustelidae) Западного Тянь-Шаня. // Биоразнообразие Западного Тянь-Шаня: охрана и рациональное использование.Ташкент, 2002.-С.115-121.

3. Янушевич А.И., Айзин Б.М., Кыдыралиев А.К. и др. Млекопитающие Киргизии. – Фрунзе: Илим, 1972. – 463 с.

4. Красная Книга Казахстана, - Алма-Ата, 1996.

5. Бобринский Н.А. и др., 1965 г.

6. Давлетбаков А. неопубликованные данные.

7. Красная Книга СССР. - М., 1984.- С. 72-73.

8. Лобачев Ю.С. Экология каменной куницы на юго-востоке Казахстана. Промысловые млекопитающие Казахстана. Алма-Ата 1973. С. 107-134.

9. Красная Книга Киргизской ССР. Фрунзе. 1985. – 136 с.

10. Красная Книга Казахской ССР. - Алма-Ата, 1978. - Ч. 1. - 204 с.

11. Красная книга СССР. - М., 1978. - Т. 1. - 390 с.

12. Еремченко В.К., личное сообщение .

13. А. Верещагин, 2002 г.

14. Слудский А.А. Центральноазиатская рысь. Манул./Красная книга Казахской ССР. -Алма-Ата, 1978. - Ч. 1. - С. 55-58.

15. Матюшкин, 1984.

16. Гептнер В.Г., Слудский А.А. Млекопитающие Советского Союза. - М., 1972 .- Т. 2. - 551 с.

17. Афанасьев А.В. и др. Звери Казазстана. - Алма-Ата, 1953. - 530 с.

18. Кузнецов Б.А. Звери Киргизии. - М., 1948.- с. 94-95.

19. Кошкарев Е. Снежный барс в Киргизии, 1989 .

20. Торопова В.И., Хардер Т. Охрана снежного барса в странах Средней Азии/ Экол. вестник “Мърёк”. - Бишкек, 2002. - №1-2.

21. Цалкин В.И. Горные бараны Европы и Азии. - М., 1951. - С. 343

22. Северцов Н.А. Вертикальное и горизонтальное распространение тукестанских животных// Изв. об-ва любителей естеств., антропологии и этнографии. - 1872. - Т. 8, вып. 2.

23. Федосенко А.К. Архар в России и сопредельных территориях. М., 2000. - С. 19-20.

24. Сопожников Г.Н. Дикие бараны Таджикистана. - Душанбе, 1976. - 200 с.

25. Петров Г.М. К биологии сурка Мензбира/Узб. биол. ж. - Ташкент, 1960.

26. Слудский А.А, и др. Млекопитающие Казахстана. - Алма-Ата, 1977. - Т.1, ч. 2. - С. 231-243.

27. Давлетбаков А., Кумушалиев Б.К., неопубликованные данные.

28. Катаевский В.Н., Давранов Э. Особенности фауны млекопитающих Беш-Аральского заповедника/Мат-лы научнюю конф. - Бишкек, 2002. - С. 140.

29. Слудский А.А., Бекенов А., Борисенко В.А., Грачев Ю.А., Исмаилов М.И., Капионов В.И.Страутман Е.И., Федосенко А.К., Шубин И.Г. Млекопитающие Казахстана т.1. ч.2 Алма-Ата. Наука, 1977.

30. Виноградов Б.С. Тушканчики фауны СССР. Млекопитающие Т 3. 1937. С. 119-125

35. Красная книга Республики Узбекистан. Ташкент: «Chinor ENK@, 2003. - Том II. - 230с.
36. Рыбин С.Н. Рукокрылые Южной Киргизии//Рукокрылые. - М.: Наука,1980.
37. Редкие звери и птицы Казахстана, 1991
38. Стрелков П.П., Шаймарданов Р.Т. Фауна, систематика и биология млекопитающих. - Л., 1983.
39. Воложенинов, 1986.
40. Хабилов Т.Х. Млекопитающие. Рукокрылые/Фауна Республики Таджикистан. – Душанбе: Дониш, 1992. – Т. 20. ч. 7. – 352 с.
41. Кузнецов Б.А. Звери Киргизии, Москва 1948.
42. Arlettaz, R. Bats/Zoological expedition, Kyrgyzstan, 1992, 96 p.
43. Feeding habits of the Long-Eared Desert Bat Otonycteris hemprichi (Chiroptera: Vespertilionidae)/Arletaz, R., Dandliker G., Kasybekov E., at all. – Journal of Mammology, 1995, 76(3):873-976.
44. Стрелков П.П. Ушаны Палеарктики//Проблемы зоологии. - Л., 1976.
45. Шнитников В.Н. Млекопитающие Семиречия, М. 1936.
46. Федосенко А.К. Марал. – А.-Ата: Наука, 1980.
47. Оригинальные данные В. Н. Катаевского.
48. Дементьев Д.П. О распространении марала на территории Кирг. ССР. / Тр. Кирг. госпединс-та им. М.В. Фрунзе. – 1946. – Т. I. – Вып. 1.
49. Оморов Д. Краткая информация о марале в Нарынском государственном заповеднике / Труды заповедников Кыргызстана. – Б., 2005. – С. 237.
50. Заповедники СССР. Заповедники Средней Азии и Казахстана. / Под ред. В. Е. Соколова и Е. Е. Сыроечковского). – М.: Мысль, 1990. – 399 с.
51. Оригинальные данные Д. А. Милько.
52. Тарасов П. П. Млекопитающие и птицы Сары-Джазских сыртов // Известия АН Кирг. ССР (серия биол. наук). – Т. III. – Вып. 1. – С. 67–83.

# Брандттын кирписи

## *Hemiechinus* (Paraechinus) *hypomelas* (Brandt, 1836)

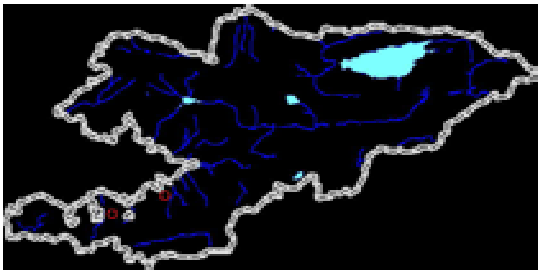

Курт-кумурскачылар – Insectivora – Насекомоядные
Кирпилер – Erinaceidae – Ежовые

**Статусу:** *VIII категория, Data Deficit, DD: R.* Сейрек кездешүүчү түр. Кыргызстандын түштүгүндө бирин-серин жабылганы белгилүү. 1990-жылы Кыргызстандын түштүгүндө Prucha Kaler деңиз денгээлинин 1400 м бийиктикте бир экземпляр эле кармалган жана ушул түрдүн баш сөөгүнүн калдыгы Сары үкүнүн кусундусунан табылган, аны кара тикендүү кирпиге киргизген - *Paraachinum hupomelas* (тагыраак аты *Hemicchinus(Paraachimus) hypomeles* Brandt,1836 - узун тикендүү кирпи).

**Жалпы жана өлкөдө таралышы.** Пакистан, Афганстан, Оман, Ирак, Түркмөнстан, Өзбекстан, Тажикстан, Казакстан, Кыргызстандын чегинде сыягы Ош, Баткен, Жалалабат областарынын тоо этектеринде кездешет.

**Жашаган аймактары.** Оазистер, тоо этектердеги талаалар жана жарым чөлдөр.

**Саны.** Республикада узун тикендүү кирпинин саны боюнча маалымат жок.

**Жашоо тиричилиги (жашоо циклдары).** Кыргызстанда изилденген эмес. Адабият маалымат боюнча марттан тартып октябрь бою активдүү, түнкүсүн жүрүүчү жаныбар. Кыштоо үчүн жана жашыруун жүрүү үчүн кемирүүчүлөрдүн ийиндерин пайдаланат. Үйүүгүшүүсү март-апрелде, майда 2-5 тууйт, алар июнда уя ийиндеринен кетишет. Биринчи кышташынан кийин жыныстык жагынан жетилет. Негизинен курт кумурскалар, сойлоочулар жана өсүмдүктөрдүн мөмөлөрү менен азыктанат [35].

**Чектөөчү факторлор.** Дың жерлерди өздөштүрүү, айыл чарбалык айдоолорду сугаруу жана айдоо.

**Көбөйтүү (колдо багуу).** Кыргызстанда колдо кармалып багылбайт.

**Уюштурулган коргоо аракеттери.** Учурдагы коргоо чаралары жок.

**Коргоо үчүн зарыл аракеттер.** Жасалма жол менен көбөйтүү, кичи коруктарда коргоо.

# Длинноиглый еж

## *Hemiechinus (Paraechinus) hypomelas* (Brandt, 1836)

**Статус:** *VIII категория, Data Deficit, DD: R*. Редкий, уязвимый вид, известны единичные находки на юге Кыргызстана. Prucha Kaler в 1990 г на юге Кыргызстана на высоте 1400 м над ур. м. отловил один экземпляр и обнаружил остатки черепа в погадках филина, отнесенные им к виду темноиглого ежа - *Paraechinum hypomelas* (более точное название: *Hemiechinus (Paraechinus) hypomelas* Brandt, 1836 - длинноиглый еж).

**Распространение общее и в стране.** Пакистан, Афганистан, Иран, Оман, Туркмения, Узбекистан, Таджикистан, Казахстан. В пределах Кыргызстана населяет, вероятно, предгорья южных областей - Ошской, Баткенской, Джалалабадской.

**Места обитания.** Предгорные степи и полупустыни, оазисы.

**Численность.** Сведения отсутствуют.

**Образ жизни (жизненные циклы).** Не изучен. Активен с марта по октябрь, ведет ночной образ жизни, используя в качестве убежищ и для зимовки норы грызунов. Спаривание в марте-апреле, в мае рождаются 2-5 детенышей, которые в июне покидают гнездовые норы. Половозрелыми становятся после первой зимовки. Основу питания составляют насекомые, пресмыкающиеся, плоды растений [35].

**Лимитирующие факторы.** Антропогенные: освоение целинных земель, распашка и орошение сельхозугодий.

**Разведение (содержание в неволе).** Не разводится.

**Меры охраны существующие.** Отсутствуют.

**Меры охраны рекомендуемые.** Искусственное разведение, охрана в микрозаповедниках.

# Brandt's Hedgehog

## *Hemiechinus (Paraechinus) hypomelas* (Brandt, 1836)

**Status:** *VIII category, Data Deficit, DD: R.* Rare, vulnerable species, single occurrences known. Occurs in Osh, Batken and Jalalabat oblasts. Prefers steppe and semi-deserts, oasis in foothills. No available data on numbers as well as on breeding biology. Usually active from March till October, nocturnal, mating season is March-April, females deliver 2-5 young hedgehogs. Uses for food insects, reptilians, fruits. Limiting factor is economic development of suitable habitats. No data on captivity breeding. It is recommended to breed it in captivity, establish microreservations.

# Суу чычкан

## *Neomys fodiens* (Pennant, 1774)

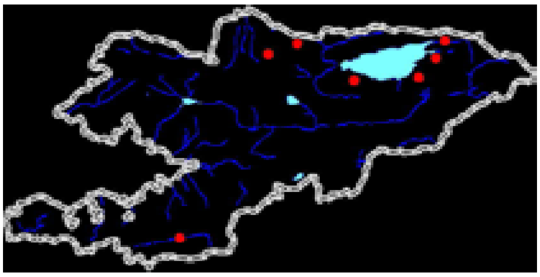

Курт-кумурскачылар – Insectivora – Насекомоядные
Жер чукуулар – Soricidae – Землеройковые

**Статусу:** *VI категория, Near Threatened, NT: R.* Кыргызстан үчүн сейрек кездешүүчү түр, өзүнүн ареалынын чет жагында жайгашкан. Кыргызстанда уруунун жалгыз өкүлү.

**Жалпы жана өлкөдө таралышы.** Европа, Кавказ, Сибирь, Казахстандын түндүк бөлүгү. Кыргызстанда Күңгөй жана Тескей Алатоо тоо кыркаларында (Жыланды өзөнү), Ысыккөл ойдуңунда (Каракол шаарынын, Түп, Оттук, Туура-Суу айылдарынын айланасы, Түргөн, Аксу дарыялары), Чүй өрөөнүндө (Токмоктун тегерегинде) жана Кыргыз тоо кыркаларында (Чоң-Курчак өз.), Суусамыр өрөөнүндө табылган.

**Жашаган аймктары.** Өрөөндөрдөн альпы курчоосуна чейин көл, дарыя, саздак жерлердин жанындагы токойлуу, бадалдуу биотоптор.

**Саны.** Абдан аз сандуу түр. Жыланды өзөнүндө (Тескей Алатоо) 3 жылда 20 650 кармоочу цилиндро-суткада 2 особ, Кыргыз тоо кыркаларында 200 цилиндро-суткада 2 жылдын ичинде 6 особ кармалган.

**Жашоо тиричилиги (жашоо циклдары).** Жыл бою активдүү. Тиричилигин түндөсү жүргүзөт. Азыгынын негизин омурткасыздар түзөт. Көбөйүү мезгили - марттан июлга чейин, 7 эмбрион катталган. Ареалынын европалык бөлүгү үчүн бооздук маалы болжол менен 28 күндү түзөт, көбөйүү мезгили 3-3,5 айдан ашпайт.

**Чектөөчү факторлор.** Жашоого ылайыктуу аймактардын айыл-чарба жерлерине айланышы.

**Көбөйтүү (колдо багуу).** Жүргүзүлгөн эмес.

**Уюштурулган коргоо аракеттери.** Каралган эмес.

**Коргоо үчүн зарыл аракеттер.** Жайылма токой жана бадал өсүмдүктүүлүктү, суу жана саздак аймактарды коргоо менен байланыштуу. Санын жана таралышын аныктоо, чектөөчү факторлорду иликтөө.

## Обыкновенная кутора

***Neomys fodiens*** **(Pennant, 1774)**

**Статус:** *VI категория, Near Threatened, NT: R.* Редкий вид для Кыргызстана, находится на периферийной части своего ареала. Единственный представитель рода в Кыргызстане.

**Распространение общее и в стране.** Европа, Кавказ, Сибирь, северная часть Казахстана. В Кыргызстане найден на хребтах Кунгей и Терскей Ала-Тоо (ур. Джиланды), в Иссыккульской котловине (окр. г. Каракол, с. Тюп, с. Оттук, с.Туура-Суу, р. Тургень, Аксу), в Чуйской долине (окр. г. Токмак) и Киргизском хр. (ур. Чон-Курчак), в Суусамырской долине.

**Места обитания.** Лесокустарниковые биотопы близ озер, рек, заболоченных мест от долин до альпийского пояса.

**Численность.** Очень малочисленный вид. В ущ. Джиланды (хр. Терскей Ала-Тоо) за 3 года на 20.650 ловчих цилиндро-суток отловлено 2 особи, в Киргизском хр. на 200 цилиндро-суток за 2 года - 6 особей.

**Образ жизни (жизненные циклы).** Активна круглый год, ведет ночной образ жизни. Основу питания составляют беспозвоночные. Сезон размножения - с марта по июль, зарегистрировано до 7 эмбрионов. Для европейской части ареала продолжительность беременности составляет около 28 дней, период размножения не превышает 3-3,5 месяцев.

**Лимитирующие факторы.** Трансформация пригодных для обитания мест в сельскохозяйственные угодия.

**Разведение (содержание в неволе).** Не проводилось.

**Меры охраны существующие.** Не предусмотрены.

**Меры охраны рекомендуемые.** Сопряжены с охраной водно-болотных местообитаний, лесокустарниковой пойменной растительности. Выяснение численности и распространения, выявление лимитирующих факторов.

## Eurasian Water Shrew

***Neomys fodiens*** **(Pennant, 1774)**

Status**:** *VI категория, Near Threatened, NT: R.* Rare species in Kyrgyzstan. Dwells in Kungei, Teskei and Turgen Ak-Suu Ala-Too Ridges, next to Krakakol town, Tyup and Ottuk villages of Issyk-Kul oblast, in Chu valley, Kyrgyz Mountainous Ridge and Suusamyr Valley. Prefers forest biotopes next to lakes, rivers, marches up to alpine belt. Stocks are very law. Only 2 Shrews were caught per 20,650 cylinder-days/nights in Teskei Ala-Too, and 6 animals per 200 cylinder-days/nights for 2 years in Kyrgyz Ridge. Active throughout the year, nocturnal, uses for food invertebrates, but no available detailed data for Kyrgyzstan. Breeding season from March till July, females have up to 7 embryos. Limiting factor is economic development of habitats and transformation those into agriculture fields. No cases of captivity breeding in Kyrgyzstan. No specific protection measures were undertaken. It is recommended to protect wetlands, floodplain habitats, figure out exact numbers and explore on other limiting factors.

# Бухара така тумшуктуу жарганат

## *Rhinolophus (R.) bocharicus* (Kastschenko et Akimov, 1917)

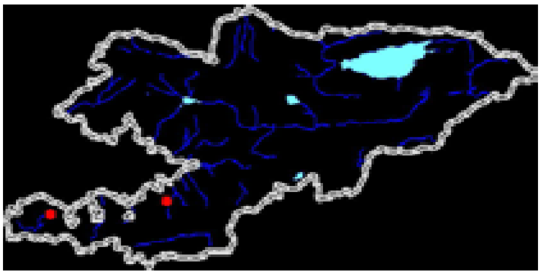

**Кол канаттуулар – Chiroptera – Рукокрылые**
**Така тумшуктуу жарганаттар – Rhinolophidae – Подковоносые**

**Статусу:** *VI категория, Near Threatened, NT: R.* Кыргызстан үчүн сейрек кездешүүчү түр, өзүнүн ареалынан сырткары четтерде жайгашкан.

**Жалпы жана өлкөдө таралышы.** Ареалы мээлүн алкактын түштүк бөлүгүн жана Палеарктиканын субтропикасын камтыйт. Буларга дагы бүт Батыш Европа, Кичи Азия, Түндүк Африка, Батыш Украина, Молдова, Түштүк Крым, Кавказ сырты, Афганстандын түндүгү, Түштүк Казакстан, Кытай, Непал жана Жапан аралдары кошулат. Борбор Азияда, Түштүк Түркмөнстанда, Түштүк Казакстанда (эң эле түндүк жагында табылышы Каратоодо белгилүү), Батыш Тажикстанда, Өзбекстандын чыгыш бөлүгүндө кездешет.Кыргызстанда Алай Кекликтоо жана Түркстан кыркаларынын тоо этектеринин түндүк беттеринде жашашат.

**Жашаган аймактары.** Климаты кургак жапыз тоо этектери, чөлдүү өсүмдүктүү келген тоо беттери жана өрөөндөгү оазистик айдоо жерлер. Көпчүлүк учурда башка түрлөр менен бирге (тик кулак, кичи жана ири така тумшук жарганат, жазы кулактуу жарганат) үңкүрлөрдү пайдаланат. Жылуу (18-25С) жана нымдуу (салыштырма нымдуулугу 100% ке чейин) үңкүрлөргө корголойт.

**Саны.** Саны анча көп эмес, бирин-серин тобу он чакты особго жетпейт.

**Жашоо тиричилиги (жашоо циклдары).** Түштүк Кыргызстандын территориясында жыл бою учурайт, бирок дайыма көчүп жүрүүгө ыңгайланган. Ноябрда кыштоого кыштаганга келишет жана андан февралдын аягынан тартып уча башташат.Жашоо тиричилигин түнкүсүн өткөрөт, күндүз жашыруун жерлерде болушат. Андан 2 жолу учуп чыгышы белгилүү: кечкисин узактыгы 3 саатка чейин жана таңга маал узакка созулбайт. Активдүүлүгүнүн радиусу 1,5 км ге чейин жетет. Азыгынын негизин жумшак жабдуулуу курт-кумурскалар – кош канаттуулар, үкү – көпөлөктөр, коңуздар, жалтылдак сары аарылар түзөт. 0,2 м ден 15 м ге чейинки бийиктикте айдоолор, суулардын жайылмасы, суулардын жана каналдардын үстүндө учуп жүрүп азыктанышат. Така мурундуулар суулардан жана каналдардан алыс эмес жерлерде жайгашышат, себеби сууну ичүүгө активдүү колдонушат, өзгөчө ургаачылары балдарын багуу мезгилинде.Көбөйүү мезгилинин башталышы майдын аягына - июндун башына туш келет.

**Чектөөчү факторлор.** Адамдардын үңкүрлөргө келип турушуна өтө сезгич болушат.

**Көбөйтүү (колдо багуу).** Көбөйтүлбөйт.

**Уюштурулган коргоо аракеттери.** Жок.

**Коргоо үчүн зарыл аракеттер.** Жашаган жана жашынуучу жерлерине кишилердин көзөмөлсүз келип турушунан коргоо.

# Бухарский подковонос

## *Rhinolophus (R.) bocharicus* (Kastschenko et Akimov, 1917)

**Статус:** *VI категория, Near Threatened, NT: R.* Редкий вид для Кыргызстана, находится на периферийной части своего ареала.

**Распространение общее и в стране**. Ареал охватывает южную часть умеренного пояса и субтропики Палеарктики, включая почти всю Западную Европу, Малую Азию, Северную Африку, Западную Украину, Молдову, Южный Крым, Закавказье, север Афганистана, Южный Казахстан, Китай, Непал и Японские острова. В Центральной Азии населяет Южную Туркмению, Южный Казахстан (самые северные находки известны в Кара-Тау), Западный Таджикистан, восточную часть Узбекистана. В Кыргызстане обитает в предгорьях северных макросклонов Алайского (Кеклик-Тоо) и Туркестанского хребтов.

**Места обитания.** Низкие предгорья с засушливым климатом, пустынной и полупустынной растительностью на склонах гор и оазисным земледелием в долинах. В качестве убежищ использует пещеры, чаще всего с другими видами (остроухая ночница, малый и большой подковонос, азиатская широкоушка). Предпочитает теплые (18-25 $^0$C) и влажные (до 100 % относительной влажности) пещеры.

**Численность.** Численность невелика, отдельные скопления обычно достигают нескольких десятков особей.

**Образ жизни (жизненные циклы).** На территории Южного Кыргызстана встречается круглый год, но проявляет склонность к постоянным миграциям. На зимовках появляется в ноябре и улетает начиная с конца февраля [3]. Ведет ночной образ жизни, проводя дневное время в убежищах. Отмечают два вылета из убежищ: вечерний (продолжительностью до 3 часов) и непродолжительный предрассветный. Радиус активности до 1,5 км. Основу питания составляют преимущественно насекомые с мягкими покровами: двукрылые, бабочки-совки, жуки, осы-блестянки. Охотится над полями, поймами рек, над водной поверхностью и каналов, на высоте - от 0,2 до 15 м. Поселения располагаются недалеко от рек и каналов, так как зверьки активно потребляют воду, особенно самки в период выкармливания молодняка. Период размножения приходится на конец мая - начало июня.

**Лимитирующие факторы.** После посещения пещер людьми, покидает их.

**Разведение (содержание в неволе).** Не разводится.

**Меры охраны существующие.** Отсутствуют.

**Меры охраны рекомендуемые.** Защита мест обитания и убежищ от бесконтрольного посещения их людьми.

# Bokhara Horseshoe Bat

## *Rhinolophus (R.) bocharicus* (Kastschenko et Akimov, 1917)

**Status:** *VI category, Near Threatened, NT:R.* This south-Palaearctic (from Western Europe up to Japan) species is rare bat species in Kyrgyzstan, inhabits at the edge of specific area, where is recorded in northern piedmonts of Turkestan and Alai Mountains. This is comparatively small bat species, body length is 52–60 mm. The species occurs in habitats year round while these bats permanently migrate. It populates warm humid caves in different rocky low-montane landscapes (together with other bat species) and is active from end of February to November. Bats catch delicate insects, need water near roosting place (radius of activity is 1.5 km). Period of reproduction begins in May – June. Stock is insignificant, largest aggregations do not exceed several dozens individuals. Limiting factors: disturbance in retreats caused by human (disturbed bats left caves). It is not held in captivity in Kyrgyzstan, special protection measures were not undertaken though several caves in the specific area of occupancy have Nature Sanctuary status since 1975 (Kan-i-Gut and Jidalik Caves in Batken Province, Barytes, Ajidaar-Unkur, Tchil-Ustun, Tchil-Mairam and Surot-Tash Caves in Osh Province). To conserve the species it is necessary to limit human visits to caves in area of occupancy.

# Кидик така тумшуктуу жарганат

***Phinolophus hipposideros*** **Bechstein, 1800**

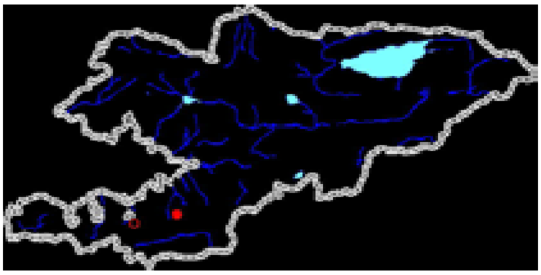

Кол канаттуулар – Chiroptera – Рукокрылые
Така тумшуктуу жарганаттар – Rhinolophidae – Подковоносые

**Статусу:** *VI category, Near Threatened, NT: R* Саны азайып бараткан түр (3).

**Жалпы жана өлкөдө таралышы.** Түштүк Европа, Түндүк Африка, Кичи жана Алдынкы Азиядан Түндүк-Батыш Гималайларга чейин, Казакстанда, Түркмөнстан, Өзбекстанда жана Тажикстанда жашайт [3]. Ош областынын түштүгүндө гана Араван районунда учураган жана Ош шаарынын чет жакасында [3, 36]. Бирок, Пскем, Багам сууларынын жогорку агымында жана Угам суусунун ортонку агымында [37, 38]. Шахимардан кыштагынын чет жакаларында (Фергана өрөөнү) [39] бул түрдүн кездешкени Кыргызстанда бул түрдүн ареалы кеңири экендигин болжолдоого мүмкүндүк берет.

**Жашаган аймактары.** Үңкүрлөрдүн жогорку камералары түп жагы деңиз деңгээлинин 2500 м ге чейинки бийиктиктеги орточо бийик тоолордогу жана тоо этектериндеги шахталар [3, 37, 39].

**Саны.** 1962-1964-жылдары Ош шаарынын чет жакасында эки үңкүрдөн 86 жана 73 така тумшук кичи жарганаттар табылган, алардын колониясын туристтер талкалап кетишкен [36]. Азыркы учурдагы маалымат жок.

**Жашоо тиричилиги (жашоо циклдары).** Көбөйүшүнүн биологиясы изилденген эмес. Белгилүү болгондой, жай мезгилинде, т.а. 20-июнда Тажикстанда балдары чоңдорунун теңинен келишкен, ал эми августтун башында өз алдынча азыктанышкан [3]. Жайында азыктануу активдүүлүгү 21 саатка жакын башталат, ар бир 40-45 мүнөт сайын. Күн баткандан тартып күн чыкканга чейин 35-45 мүнөт калганда бүтөт [39].

**Чектөөчү факторлор.** Үнкүрлөрдү талкалоо, көптөгөн туристтер жана эс алуучулар менен байланышкан тынчын алуу факторунун болушу, чөйрөнүн гербицид, пестициддер менен булганышы.

**Көбөйтүү (колдо багуу).** Маалымат жок.

**Уюштурулган коргоо аракеттери.** 1985-жылдан тартып бул түр Кыргызстандын Кызыл китебине киргизилген. Ошондой эле Тажикстан жана Түркмөнстандын Кызыл китебине киргизилген.

**Коргоо үчүн зарыл аракеттер.** Көбөйүү мезгилинде жарганаттар жашаган үңкүрлөргө барууну токтотуу же чектөө, кидик така тумшук жашоочу үңкүрлөргө барууга толук тыйуу салып, заказниктерди уюштуруу. Азыркы учурдагы жашаган жерлерин коргоо системасын иштеп чыгуу максатына ылайык санын, көбөйүү мезгилин аныктоо.

# Малый подковонос

## *Phinolophus hipposideros* Bechstein, 1800

**Статус:** *VI категория, Near Threatened, NT: R.* Вид с сокращающейся численностью [3].

**Распространение общее и в стране.** Южная Европа, Северная Африка, Малая и Передняя Азия до Северо-Западных Гималаев. Обитает в Казахстане, Туркмении, Узбекистане и Таджикистане (1). В Кыргызстане встречен только на юге Ошской области (Араванский район) и в окрестностях г. Ош [3, 36]. Однако встречи этого вида в верхнем течении р. Пскем, Багам и среднем течении р. Угам [37, 38], в окрестностях с. Шахимардан (Ферганская долина) [39] позволяют предполагать более широкий ареал этого вида.

**Места обитания**. Верхние камеры пещер, штольни в предгорьях и среднегорье на высоте до 2500 м. н. у. м. [3, 37, 39].

**Численность.** В двух пещерах в окрестностях г. Ош в 1962–1964 гг. было 86 и 73 экземпляра, колонии были разорены туристами [36]. Современных данных нет.

**Образ жизни (жизненные циклы).** Биология размножения почти не изучена. Известно, что 20 июня в Таджикистане детёныши были почти вполовину взрослых особей, а в первых числах августа кормились самостоятельно [3]. Пищевая активность летом начинается около 21 часа, через 40–45 минут после захода солнца, и кончается за 35–45 минут до восхода [39].

**Лимитирующие факторы.** Разрушение пещер, фактор беспокойства в связи с многочисленными туристами и отдыхающими, возможно, загрязнение среды гербицидами и пестицидами.

**Разведение (содержание в неволе).** Данных нет.

**Меры охраны существующие.** Вид внесен в КК Киргизской ССР (1985). Включен также в КК Таджикистана и КК Туркмении.

**Меры охраны рекомендуемые.** Ограничение посещения пещер с летучими мышами в сезон размножения, создание заказников в пещерах, с полным запретом посещения. Выявление современных мест обитания, численности, сроков размножения для разработки системы охраны.

# Lesser Horseshoe Bat

## *Phinolophus hipposideros* Bechstein, 1800

**Status**: *VI category, Near Threatened, NT: R.* These small-sized bats are rare resident sporadically spread Iran-Turan subspecies (*Rh. h. midas* Andersen, 1905) of the south-west-Palaearctic species listed in IUCN RLTS. In Kyrgyzstan there are two records only in northern part of Osh oblast, though records in neighbouring countries assume wider distribution in the country. Habitats: roosts in upper cave segments and galleries in low- and mid-montane belts, up to 2,500 m above sea level. Biology is studied insufficiently; young animals begin feeding on their own at the beginning of August (in Tadjikistan). Number is reducing, about 40 years ago in two caves there were disturbed colonies registered each numbering up to 100 individuals; recently no data is available. Limiting factors: destruction of caves, disturbance for bats in retreats by tourists, probably also pesticide pollution in habitats. It is not held in captivity in Kyrgyzstan, special protection measures were not undertaken despite of including in Red Book of the country since 1981. To conserve the species it is necessary to reveal current areas of occupancy, abundance, seasonal biology and create zoological wildlife areas with prohibition of speleo-tourism and any disturbance in caves in reproduction period.

# Жазы кулактуу жарганат

## *Barbastella leucomelas* (Cretzschmar, 1826)

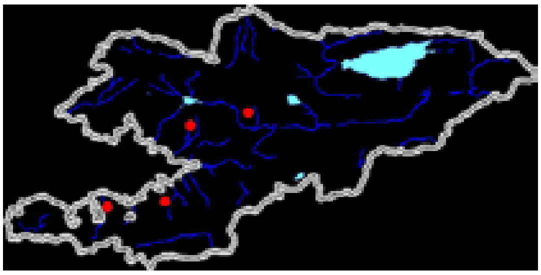

Кол канаттуулар – Chiroptera – Рукокрылые
Кадимки кол канаттуулар – Vespertilionidae – Гладконосые рукокрылые

**Статусу:** *VI категория, Near Threatened, NT: R.*

**Жалпы жана өлкөдө таралышы.** Кавказ сырты жана Орто Азия тоо кыркалары, Түндүк Индия, Непал, Кашкар аркылуу Синай жарым аралынан тартып Индокытай жана Жапанга чейин. Бардык жерлерде сейрек. Кыргызстанда Ош жана Баткен областтарында, Түркстан, Алай жана Фергана кыркаларынын тоо этектеринде (адырларда) гана табылган. [3, 40]. Ички Тяньшанда да табылышы белгилүү.

**Жашаган аймактары.** Кургак келген тоо этектеринде жайгашкан. Таштуу жана токойлуу үңкүрлөрдө жашашат. Ал жерде оазис талаалары (пахталуу талаалар) жана жайыттар (Ош областынын түштүк-чыгыш чети) жанаша болот. Жайында деңиз деңгээлинен 2200-2500 м ге чейинки бийиктикке көтөрүлөт. Кыргызстанда эң эле жогорку кышкы жайланышы 1000 м бийиктикте экени белгилүү. Эң эле жагымдуу кышкы жашыруун жерлери болуп ташталган шахтылар эсептелишет [40].

**Саны.** 3-7 особдон турган анча чоң эмес топтуу түзүүчү аз сандуу түр. Көпчүлүк учурда бириндеп жашашат. Кыргызстанда саны боюнча маалыматтар жок.

**Жашоо тиричилиги (жашоо циклдары).** Кыргызстанда аз изилденген. Адатта үңкүрлөрдүн беттеринде анча чоң эмес чуңкурларды ээлешет, чанда гана бош илинип турат. Тикесинен көчмөндүүлүк кылышат: кышкысын тоо этек алкактагы үңкүрлөрдө жашашат, ал эми жайында жогору тоо тарапка көтөрүлүшөт. Жазы кулактуулардын кышкы чээнге кириши үңкүрдүн температурасына көзкаранды, жана денесинин температурасы андан 1-2°C жогору. Денесинин температурасы 10°C жакын болгондо жарыкты сезишет, себеби кол тийгенде ошол замат чыйпылдап жооп беришет жана 10-15 минуттан кийин активдүү учуп кетүүгө даяр болушат. Мындай абалы температура 6°C жана андан да төмөн болсо байкалбайт. Жазы кулактуулар кыштоосун март-апрелде ташташат. Кыргызстандын шарттарында алардын азыктануусу менен көбөйүшүүсү изилденген эмес.

**Чектөөчү факторлор.** Кыргызстандын шарттарында табигый душмандары изилденген эмес. Жазы кулактуулардын чогултулган кан соруучу муунактуулар көрсөтүлгөн.

**Көбөйтүү (колдо багуу).** Колдо багуусу белгисиз.

**Уюштурулган коргоо аракеттери.** Жок.

**Коргоо үчүн зарыл аракеттер.** Жашооочу жана жашынуучу жерлерин коргоо.

# Азиатская широкоушка

## *Barbastella leucomelas* (Cretzschmar, 1826)

**Статус:** *VI категория, Near Threatened, NT: R.*

**Распространение общее и в стране.** От Синайского полуострова через Закавказье и южные цепи среднеазиатских гор, Северную Индию, Непал, Кашгарию до Индокитая и Японии. Всюду редка. В Кыргызстане найдена только на юге Ошской и Баткенской областей, в предгорьях (адырах) Туркестанского, Алайского и Ферганского хребтов [3, 40]. Имеются находки во Внутреннем Тянь-Шане.

**Места обитания.** Селится в каменных (рудный и известняковый карст) и лессовых пещерах, которые расположены в засушливых предгорьях, с редкой полупустынной растительностью соседствующих с оазисными полями (хлопчатниковыми) и отгонными пастбищами (на крайнем юго-востоке Ошской области). Летом поднимается в горы на высоту до 2200-2500 м. н. у. м. Самое верхнее зимнее местонахождение известно на высоте 1000 м. Наиболее излюбленными зимними убежищами являются заброшенные штольни [40].

**Численность.** Малочисленный вид, не образующий значительных скоплений (селится по 3–7 зверьков, нередко – поодиночке). Данные по численности в Кыргызстане отсутствуют.

**Образ жизни (жизненные циклы).** Малоизучен. В пещерах обычно занимает небольшие углубления в стенах, реже свободно висит на своде. Совершает вертикальные миграции: зимой обитает в пещерах предгорного пояса, летом поднимается в вышележащие пояса гор. Глубина спячки (зимней) зависит от температуры пещеры и температуры тела. При температуре тела около 10°C, не реагируя на свет, моментально отвечает писком на прикосновение и через 10–15 минут готов к активному полету, чего не наблюдается при 6° и ниже. Зимовку покидает в марте–апреле. Питание и размножение в условиях Кыргызстана не изучены.

**Лимитирующие факторы.** Естественные враги не изучены. Обнаружены кровососущие членистоногие – клещи и блохи.

**Разведение (содержание в неволе).** Не отмечены.

**Меры охраны существующие.** Отсутствуют.

**Меры охраны рекомендуемые.** Охрана мест обитания и убежищ.

# Asian Barbastelle (Asiatic Wide-eared Bat)

## *Barbastella leucomelas* (Cretzschmar, 1826)

**Status:** *VI category, Near Threatened, NT: R.* Sporadically spread south-Asian (from Western Mediterranean to Japan) resident sub-solitary bat species, listed in IUCN RLTS. In Kyrgyzstan it is known in arid semi-desert piedmonts of Turkestan, Alai and Fergana Mountains, also recorded in Inner Tien Shan. The species populates stony and loess caves as well as old galleries (preferable place for hibernation) and reveals vertical seasonal migration (most elevated winter record in Kyrgyzstan is at 1,000 m, in summer bats migrate to mountains up to 2,500 m). Hibernation finishes in March – April, sleep deepness depends on air temperature; groups are usually consist of 3–7 individuals. In Kyrgyzstan its life-mode is insufficiently known (four tick and two flea species were registered), feeding and reproduction are unstudied, limiting factors undetermined, data about number and breading in captivity are not available, as well as any protection measures undertaken. For the species conservation it is offered to organise protection of habitats and retreats.

# Акбоор жебекулак жарганаты

## *Otonycteris hemprichi* (Peters, 1859)

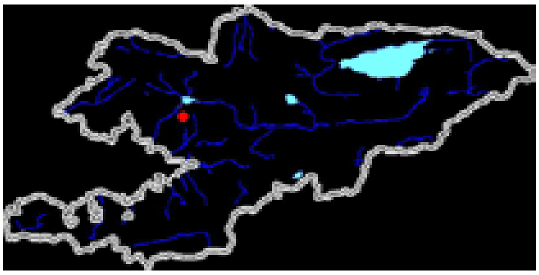

**Кол канаттуулар – Chiroptera – Рукокрылые**
**Кадимки кол канаттуулар – Vespertilionidae – Гладконосые рукокрылые**

**Статусу**: *VII категория, Lower Risk – Least Concern, LR/lc.*

**Жалпы жана өлкөдө таралышы.** Алдынкы Азия аркылуу Алжир менен Египеттен тартып Батыш Тяньшань, Памир жана Кашмирге чейин Кыргызстанда 1966-жылы 18 майда Чаткал тоо кыркаларынын түштүк этектеринде Ташкөмүрдөн 10 км түндүк батышка карай бир экземпляры табылган. Бул Өзбекстандагы жакынкы табылгандан 300 км түндүк-чыгышка көздөй. 1992-жылы азыктануу жүрүм-турумун изилдөө үчүн жебе кулакты деңиз денгээлинин 850 м бийиктикте (40С 30-33; 72С 30-31) Араван районунун зоолуу тоо этектеринин Дувахан, Чилүстүн жана Ашкана жерлеринин чет жакаларында кармашкан [42].

**Жашаган аймактары.** Кыргызстанда бирин-серин мистелүү жарым чөлдүү адырларда кездешет. Жашаган жерлеринде зоолуу, конгломеративдүү, кумчул, сланцалуу жарлар болгону белгилүү. Зоокалардын жаракаларына жашынышат. Имараттардын болушу сөзсүз эмес, бирок көп учурда алардын колониясы эл жашаган жерлерде, ал тургай шаарларда, мисалы, Душанбеде табылган [40].

**Саны.** Албетте сейрек кездешүүчү, мүмкүн биздин өлкөнүн стенойктуу (аз жерлерде кездешкен) түр. Жагымдуу жерлерде дайыма кездешет, мисалы, 1992-жылы сентябрда түнкү беш күндүн ичинде Араван районунун зоокалуу тоо этектеринде 18 торго жырткыч түшүп кармалган, алардан 12 жетилген эркектери, 3 – жаштары, андан тышкары 2 чоң ургаачысы жана бирөө жашы [42, 43].

**Жашоо тиричилиги (жашоо циклдары).** Түркүмдүн башка өкүлдөрүндөй эле жашоо тиричилигин күүгүмдө жана түнкүсүн өткөрөт. Кыргызстандын шарттарында көбөйүүсү начар изилденген. Көбөйүшү сыягы майдын аягында – июндун башында башталат, июлда болсо жаштары өз алдынча азыктанууга киришет. Мисалы, Душанбеде О.П. Багданов июндун башында түйүлдүгү жана жаңы эле туулган балдары менен ургаачысын таап алган [40]. Жерден 0,4-1м бийиктикте учуп жүрүп аңчылык кылат. Табылгасын көрөрү менен аны кармаш үчүн жебе кулак 2-5 секундда жерге тез ылдыйлап, андан кийин 3-7 м бийиктикке көтөрүлүп учуп жүрүп эле табылгасын жей берет. Ушул учурда анын учушу жай болот. 13 экземплярынын кумалагынын анализи жебе кулактын диетасында музоо баштар (Arachnidue - 21,9%, Acrididae - 18,8%), чаяндар (Arachnidae жана Aranidae - 9,2%) болгонун көрсөттү. Ошентип, жебе кулактын диетасы негизинен жарымы курт-кумурскалар – коңуздар, какач канаттуулардын имагосу ж. б. турат [43]. Үңкүрлөрдө жалгыздап (бириндеп) кышташат.

**Чектөөчү факторлор.** Кыргызстандын шартында табигый душмандары, конкуренттери жана оорусу изилденген эмес. Эл жашаган жерлерде колонияны түзүүчү жебе кулактарды кишилердин таасири астында кырылышы күнөм калтырбайт.

**Көбөйтүү (колдо багуу).** Жасалма шарттарда көбөйтүлбөйт.

**Уюштурулган коргоо аракеттери.** Кыргыз ССРинин Кызыл китебине катталган (1985).

**Коргоо үчүн зарыл аракеттер.** Жагымдуу жашоо жерлерине кичи заказниктерди уюштуруу, үңкүрлөрдү коргоо. Түрдүн жашаган жерлерине жакын кыштак жана айылдардын калк арасына түшүнүк иштерин жүргүзүү.

# Белобрюхий стрелоух

## *Otonycteris hemprichi* (Peters, 1859)

**Статус:** *VII категория, Lower Risk – Least Concern, LR/lc*.

**Распространение общее и в стране.** От Алжира и Египта через Переднюю Азию до Западного Тянь-Шаня, Памира и Кашмира. В Кыргызстане один экземпляр был добыт 18.05.1966 г. в южных предгорьях Чаткальского хр. (в 10 км к северо-западу от Таш-Кумыра) почти в 300 км к северо-востоку от ближайшей находки его в Узбекистане. В 1992 г. зверьков отлавливали для изучения кормового поведения в скальных предгорьях Араванского района в окр. Дувахан, Чиль-Устун и Ашкана на высоте 850 м [42].

**Места обитания.** Полупустынные адыры, с редкими кустами фисташки. Отмечаются выходы на скальные, конгломератовые, песчаниковые, сланцевые обрывы, убежищем служат трещины в скалах. Довольно часто колонии находили в населенных пунктах и даже городах, в частности в Душанбе [40].

**Численность.** Несомненно, редкий и, вероятно, стенобионтный вид. В местах излюбленного обитания весьма обычен, так, за 5 ночей в сентябре 1992 г. в скальных предгорьях Араванского района было отловлено в паутинные сети 18 особей, из которых 12 были взрослыми самцами, 3 – молодыми самцами, 2 – взрослые самки и 1 – молодая [42, 43].

**Образ жизни (жизненные циклы).** Ведет сумеречный и ночной образ жизни. Размножение в условиях Кыргызстана слабо изучено, вероятно, начинается в конце мая – начале июня, в июле молодые начинают питаться самостоятельно. Так, в Душанбе, О.П. Богданов находил самок с эмбрионами и новорожденными в начале июня [40]. Охотятся зверьки, летая над землей на высоте 0,4–1 м. Завидев добычу, быстро приземляется на 2–5 секунд для ее поимки, затем взмывает на высоту 3–7 м, жует добычу на лету, полет в это время медленный, парящий. Анализ фекалий 13 экземпляров указывает на преобладание в диете стрелоуха сольпуг (Arachnidae – 21,9%, Acrididae –18,8%), скорпионов (Arachnidae и Aranidae – по 9,2%). В целом, диета зверьков состоит наполовину из представителей арахнид, другую половину составляют насекомые: жуки, имаго чешуекрылых и др. [43]. Зимует одиночно в лессовых пещерах.

**Лимитирующие факторы.** Естественные враги, конкуренты и болезни не изучены. Не исключаются случаи физического уничтожения людьми зверьков, образующих колонии в пределах населенных пунктов.

**Разведение (содержание в неволе).** Не разводится.

**Меры охраны существующие.** Занесен в КК Киргизской ССР [9].

**Меры охраны рекомендуемые.** Создание минизаказников в подходящих местообитаниях, охрана убежищ, разъяснительная работа среди населения сел и поселков, соседствующих с местами обитания данного вида.

# Desert Long-eared, or Hemprich’s Arrow-eared, Bat

## *Otonycteris hemprichi* (Peters, 1859)

**Status:** *VII category, «Lower Risk – Least Concern», LR/lc*. This comparatively large (body length is 69 mm) light-coloured bat is very rare resident species in Kyrgyzstan. It is included in IUCN RLTS, locally distributed stenoeic west-south-Palaearctic (from Northern Africa up to Kashmir) representative of the monotypic relic genus. In Kyrgyzstan Desert Long-eared Bat was registered in southern spur of Chatkal Mountain Range (vicinity of Tash-Kumyr town) in 1966 and in vicinities of Aravan village in 1992, where it populates semi-desert slopes with sparse Pistachio forest; retreats are clefts in rocky, sandstone or schistose denudations. Bats hibernate one by one in loess caves, period of reproduction starts in May – June, young animals begin feeding on their own in July, males/females ratio is 5 in population examined (18 individuals captured per five nights, in pet habitat). These bats have specific hunt behaviour (low searching fly and catching at land surface), half of their prey consists of arachnids (scorpions, sun spiders, orb-web spiders), other half is insects (mainly acridids). Ecology and limiting factors are insufficiently studied in Kyrgyzstan, probably colonies in settlements are destructed by human. It is not held in captivity in Kyrgyzstan, special protection measures were not undertaken. For conservation of the species options offered are creation of micro-reservations in habitats and awareness building work for local people.

# Кош эрин жарганаты

*Tadarida teniotis* Rafinesque, 1814

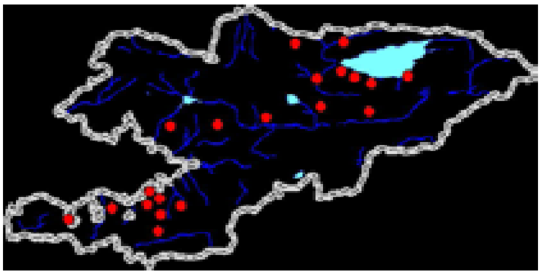

Кол канаттуулар – Chiroptera – Рукокрылые
Бучуктар жарганаттар – Molossidae – Бульдоговые летучие мыши

**Статусу:** *VII категория, Lower Risk/least concerned, LR/lc.*

**Жалпы жана өлкөдө таралышы.** Евразиянын, Түндүк Африканын тоолуу аймактары. Орто Азия өлкөлөрүнүн бардыгында жана Казахстанда кездешет, бардык жерде сейрек кездешүүчү түр катары эсептелет [10]. Мурда Ош шаарынын тегерегинде үңкүрлөрдө гана кездешет деген пикир тараган [9]. Акыркы изилдөөлөр көрсөткөндөй [42], бул түр Кыргызстандын территориясы боюнча дээрлик бардык жерде кездешет.

**Жашаган аймактары.** Жапыз жана орто тоолордун аскалуу аймактарында (кээде деңиз деңгээлинен 3000 м бийиктикке чейин) жашайт, аскалардын жаракаларында жана үңкүрлөрдө жайгашат.

**Саны.** 1992-жылы Кыргызстандын бардык территориясы боюнча жүргүзүлгөн Швейцар - Чех - Кыргыз экспедициясынын жыйынтыгы боюнча изилденген 44 ландшафттык өзөндүн ичинен кош эрин жарганаты 22синде 700 м бийиктиктен 2500 м, бир жолу 3000 м ге жакын бийиктикке чейинки диапазондо кездешкен. Ысыккөл облусунун Тоң районунун бир жеринде жана Ош облусунун Араван районунун 3 өзөнүндө бул жаныбардын көп сандаган чакырыктары түнү бою угулуп турган. Изилденген территориялардын сегизинде чакырык регулярдуу түрдө, ал эми он аймакта кээде гана угулган. Торго кармалган жарганаттардын ичинен кош эрин жарганаты тутулуу боюнча экинчи орунга ээ болгон да, 81 кош эрин жарганат кармалган. Арашан дарыясынын жана анын аскалуу жээктеринин үстүндө учуп жүргөн жүздөн ашык особ (1992-жылы 21 сентябрда) байкалган [42].

**Жашоо тиричилиги (жашоо циклдары).** Өзгөчө ареалынын түндүгүндө келгин түр [11]. Кыргызстандын үңкүрлөрүнүн биринде майдын аягынан августтун ортосуна чейин кездешкен [36, 44]. Көбөйүү биологиясы начар изилденген, ургаачылары июнь айында бирди тууй тургандыгы белгилүү [4, 9, 11]. Бир нече ургаачы жана бир эркеги бар чоң колониялар менен жашайт. Аңчылыкка 20 км ден алыс аралыкка учушу мүмкүн [10].

**Чектөөчү факторлор.** Адамдардын үңкүрлөргө тез барып турушу [36], балким, колонияларга жакын жайгашкан айыл-чарбада гербициддерди жана пестициддерди колдонуу [9, 37].

**Көбөйтүү (колдо багуу).** Маалымат жок.

**Уюштурулган коргоо аракеттери.** 1975-жылдан бери өзгөчө коргоого алынган түрлөрдүн тизмесине киргизилген, Кыргыз ССРинин Кызыл Китебине (1985), ошондой эле Казахстан, Узбекистан, Тажикистан жана Туркмениянын Кызыл Китептерине киргизилген.

**Коргоо үчүн зарыл аракеттер.** Үңкүрлөрдү жана жашоого ылайыктуу аймактарды коргоо. Жергиликтүү жашоочулардын арасында түшүндүрүү иш-аракеттерин жүргүзүү.

## Широкоухий складчатогуб

### *Tadarida teniotis* Rafinesque, 1814

**Статус:** *VII категория, Lower Risk/least concerned, LR/lc.*

**Распространение общее и в стране.** Горные районы Евразии, Северной Африки. Встречается во всех странах Средней Азии и в Казахстане, и везде считается редким видом [10]. Ранее превалировало мнение, что встречается только в пещерах, в окрестностях г. Ош [9]. Согласно последним исследованиям [42], этот вид встречается практически повсеместно, по всей территории Кыргызстана.

**Места обитания.** Типичный обитатель гор и придерживается скальных участков в низкогорье и среднегорье (иногда до 3000 м. н. у. м.), селится в трещинах скал, на потолках пещер [4, 11, 37].

**Численность.** По результатам работы Швейцарско-Чешско-Кыргызской экспедиции 1992 г. из 44 обследованных ландшафтных урочищ по всей территории Кыргызстана, складчатогуб встречался в 22, в диапазоне от 700 до 2500 м. н. у. м., однажды – около 3000 м. В одной точке Тонского района Иссыккульской области и в 3 урочищах Араванского района Ошской области многочисленные позывы животного были слышны на протяжении ночи. В 8 обследованных участках позыв был слышен регулярно, наконец, в 10 местообитаниях – только отдельные позывы. Из числа отловленных в паутинные сети летучих мышей складчатогуб, занимал второе место по попадаемости, всего был отловлен 81 зверек. Наконец, более ста особей наблюдались визуально (21 сентября 1992 г.) летающими над рекой Арашан и ее скальными берегами [42].

**Образ жизни (жизненные циклы).** Перелетный вид, особенно на севере ареала [11]. В одной из пещер Кыргызстана встречался с конца мая до середины августа [36, 44]. Биология размножения изучена слабо, известно, что самки приносят по одному детенышу в июне [4, 9, 11]. Живёт большими колониями, где на несколько самок может быть один самец. На охоту может летать за 20 км [10].

**Лимитирующие факторы.** Частая посещаемость пещер человеком [36], возможно, применение гербицидов и пестицидов в сельском хозяйстве по соседству с колониями [9, 37].

**Разведение (содержание в неволе).** Данных нет.

**Меры охраны существующие.** С 1975 г. вид включен в Список особо охраняемых видов, внесен в КК Киргизской ССР (1985), а также в КК Казахстана, КК Узбекистана, КК Таджикистана и КК Туркмении.

**Меры охраны рекомендуемые.** Охрана пещер и подходящих местообитаний. Проведение разъяснительной работы среди местного населения.

## European Free-tailed bat

### *Tadarida teniotis* Rafinesque, 1814

**Status:** *VII category, Lower Risk/least concerned, LR/lc.* It is comparatively large, naturally rare migratory locally distributed south-Palaearctic mastiff bat species, was considered extremely rare in Kyrgyzstan up to present times. This globally vulnerable colonial species is listed in many regional Red Books along the area of distribution. In Kyrgyzstan these bats were observed in 22 sites out of 44 throughout the country by Swiss-Czech-Kyrgyz zoological expedition in 1992. This typical mountain species populates in rocky localities in low- and mid-mountain belts, sometimes up to 3,000 m above sea level; roosting spots are deep rocky clefts and ceilings of caves. There were numerous calls head during the night in 4 sites, regular calls – in 8 sites isolated calls were heard in 10 sites out of those 22. Among bat species captured by mist nets, European fee-tailed Bat occupied the second place by number, altogether there were 81 animals captured. Finally, over 100 bats were observed visually along Aravan river in Aravansky rayon. Seasonal biology (hibernation, migration etc.) is insufficiently studied; period of reproduction begins in May – June, females bore 1–2 cubs in June, young bats achieve reproduction age in one year time, bats catch night flying insects. Limiting factors: disturbance in retreats by human (disturbed bats left caves), probably pesticide treatment in surrounding agricultural lands. It is not held in captivity in Kyrgyzstan, special protection measures were not undertaken despite the species has formal status of protected species in the country since 1975 year and is listed in Red Books of USSR and Kyrgyzstan. To conserve the species it is necessary to prevent human visits in caves populated by bats and awareness building work for local people.

# Чөө

***Cuon alpinus*** **(Pallas, 1811)**

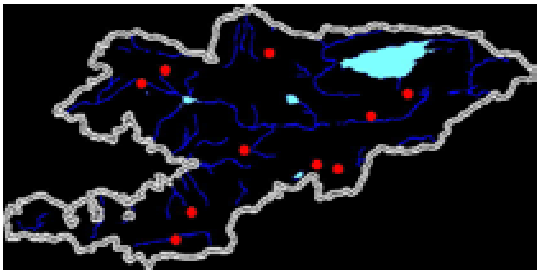

**Жырткычтар сымалдар – Carnivora – Хищные**
**Иттер – Canidae – Псовые**

**Статусу:** *III категория Critically Endangered, CR: R.* Кыргызстан боюнча IUCN маалыматтары көрсөткөндөй (айткандай) (IUCN 2004, 2004 IUCN Red List of Threatened Species – www.redlist.org. Downloaded on 22 November 2005). Акыркы 50 жылдын ичинде Кыргызстандын территориясында чыныгы катталуусу жөнүндө фактылар жок. Кыргызстандын жана КМШдин фаунасында уруунун бир гана өкүлү.

**Жалпы жана өлкөдө таралышы.** Мурунку таралган ареалы – Тяньшань менен Алайдын бүт тоо системасы. Болжолдуу мурунку таралган жерлери – Алай сырты тоо кыркасы, Алай өзөндөрүнүн башы, Аксай суусунун өрөөнү, Нарын жана Талас Алатоо кыркалары, Кетментөбө ойдугунун тоо беттери, Фергана тоо кыркаларынын түндүк беттеринде Казакстан менен чектеш территорияда кезиккени көрсөтүлгөн [2].

**Жашаган аймактары.** Альпы жана субальпы алкактарынын талаалуу биотоптору, токойлуу алкактын жогорку бөлүгү. Туяктуу жандыктар менен бир жерде таралган.

**Саны.** Жоголуп кеткен түрлөрдөн болушу мүмкүн. 1922 жылдан 1956 жылга чейин сыйлык алыш үчүн өткөзгөн карышкырдын терисинин арасында алты тери чөөнүкү болуп чыккан. Бирок, теричилердин туура аныкташканына толук ишенүүгө болбойт.

**Жашоо тиричилиги (жашоо циклдары).** Кыргызстанда изилденген эмес. Адабияттарда көрсөтүлгөн маалыматтар боюнча чөө күндүзү да, түнкүсүн да активдүү, 500 км ге чейин же андан да ашык алыстыкка көчүүгө жөндөмдүү. Кууту январь-февралдарга туш келет, 62-64 күн көтөрүп, 3-9 күчүк тууйт. Жыныстыгы 1-2 жылда жетилет. Көбөйүшүнөн сырткары 5-10дон турган үйүрдү (30 особго чейин) түзөт. Жапайы туяктууларга, негизинен текелерге аңчылык кылат.

**Чектөөчү факторлор.** Чөөгө карышкыр менен иттердин конкуренциясы, болжолдогондо адам тараптан түздөн-түз куугунтуктоо.

**Көбөйтүү (колдо багуу).** Кыргызстанда колдо багылбайт. Айрым дүйнөлүк зоопарктарда ийгиликтүү көбөйүшөт.

**Уюштурулган коргоо аракеттери.** IUCN Кызыл китебине EN категорияда көрсөтүлгөн. «Жапайы фаунанын жана флоранын жок болуп бара жаткан түрлөрүнүн эларалык соода-сатык кылышы боюнча конвенциянын 2-тиркемесине киргизилген (СИТЕС). 1975-жылдан бери Кыргызстанда атууга жана кармоого тыюу салынган, 1985-жылы Кыргызстандын Кызыл китебине киргизилген.

**Коргоо үчүн зарыл аракеттер.** ӨКЖА (өзгөчө алынган жаратылыштык территорияларда) жасалма жол менен көбөйтүү жана репродукциялоо. Республиканын территориясында чөө жашаган жерлерди билүү максатына ылайык кеңири анкета алууну жүргүзүү. Кыргызстанда көбөйтүүнүн биологиясынын өзгөчөлүктөрүн жана курчаган чөйрөгө ыңгайланышын изилдөө.

# Красный волк

## *Cuon alpinus* (Pallas, 1811)

**Статус:** *III категория Critically Endangered, CR: R.* За последние 50 лет факты достоверной регистрации на территории Кыргызстана отсутствуют. Единственный представитель рода в фауне Кыргызстана и СНГ.

**Распространение общее и в стране.** Ареал былого возможного обитания – вся горная система Тянь-Шаня и Алая. Места предполагаемых встреч, отмеченных в прошлом, – Заалайский хр., верховье Алайской долины, долина р. Аксай, верховье р. Нарын, хребты Тескей, Киргизский и Таласский Ала-Тоо, горные склоны Кетмен-Тюбинской котловины, верховье р. Чаткал, восточные склоны Ферганского хр. В 1953 г. отмечался в верховьях Наралисая [1], в 1977 г. – на Ангренском плато, в конце 80-ых годов – на северных склонах Угамского хр. сопредельной с Казахстаном территории [2].

**Места обитания.** Остепненные биотопы альпийского и субальпийского поясов, верхняя часть лесного пояса. Сопряжены с местами концентрации копытных.

**Численность.** Вероятно, исчезнувший вид. С 1922 по 1956 гг. среди шкур обыкновенного волка, предъявленных на получение премии за добычу, было зарегистрировано 6 шкур данного вида, впрочем выражаются сомнения в правильности их идентификации приемщиками шкур.

**Образ жизни (жизненные циклы)**. Активен в дневное и ночное время, может совершать кочевки до 500 км и более. Гон приходится на январь–февраль, продолжительность беременности – 62–64 дня, численность щенков в помете – 3–9. Половой зрелости достигает в 1–2 года. Вне периода размножения образует стаи в 5–10 (до 30) особей. Объекты охоты – дикие копытные, в основном козероги.

**Лимитирующие факторы.** Конкуренция со стороны обыкновенного волка, собак и, предположительно, прямое преследование со стороны человека.

**Разведение (содержание в неволе).** В Кыргызстане не разводится. В некоторых зоопарках мира успешно размножается.

**Меры охраны существующие.** Внесен в КК IUCN, в категории EN. Внесен в Приложение 2 Конвенции о международной торговле видами дикой фауны и флоры, находящими под угрозой исчезновения (СИТЕС). Отстрел и отлов в Кыргызстане запрещен с 1975 г., в 1985 г. внесен в КК Киргизской ССР.

**Меры охраны рекомендуемые.** Искусственное разведение и реинтродукция в ООПТ. Широкое анкетирование с целью выявления мест появления этого вида на территории республики с последующим наблюдением. Изучение особенностей биологии размножения в неволе и адаптации в природную среду.

# Asiatic Wild Dog

## *Cuon alpinus* (Pallas, 1811)

Status: *III category Critically Endangered, CR: R.* Occurred in Tien Shan and Pamir-Alai mountain systems in the past. Prefers steppe type habitats in subalpine and alpine belts and upper part of forest belt next to wild populations of ungulate animals. Most probably in Kyrgyzstan species are extinct. Six skins were identified as Asiatic Wild Dogs among wolf skins obtained in 1922-1956 from hunters for bonuses. Those cases were doubtful because of ability to make right identification based on skin collectors. Active during the day and night time, able to roam for 500 km and more. Mating season starts in January-February, pregnancy lasts for 62-64 days, females deliver 3-9 puppies. Animals become mature after 1-2 years. Groups consist of 5-10 (up to 30) individuals after mating season. Uses mostly for food the wild goats. Limiting factors are competition with wolfs, poaching. No cases of captivity breeding. Hunting is prohibited since 1975, included in Kyrgyz Red Book in 1985. Recommendations- captivity breeding and reintroduction, survey through questionnaires distribution to identify dwelling animals.

# Аюу

## *Ursus arctos* Linnaeus, 1758

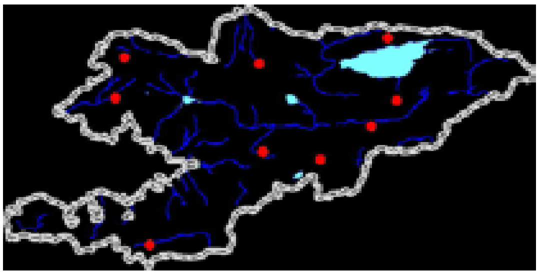

**Жырткычтар сымалдар – Carnivora – Хищные**
**Аюулар – Ursidae – Медвежьи**

**Статусу:** *VII категория, Lower Risk/least concerned, LR/lc.* Ареалы менен саны кыскарып бара жаткан түр. *U.a.isabellinus* Horsfeld, 1826 түрчөсү кездешүүдө. Республиканын территориясында аюунун сейрек түрчөсү.

**Жалпы жана өлкөдө таралышы.** Негизинен бийик тоолорду мекендейт. Аюулар Кыргызстанда өрөөндөрдөн башка бүткүл территорияларды ээлейт. Аюулар жашаган жерлер белгилүү: Тескей жана Күнгөй Алатоо, Нарын, Атбашы, Кыргыз, Талас, Чаткал, Фергана, Алай жана Заалай сыртындагы тоо кыркалары [3]. Кыргызстандан тышкары Казакстан, Өзбекстан, Тажикстан, Кытай, Индия, Непал, Пакистан жана Афганистан [4, 5].

**Жашаган аймактары.** Негизинен бийик тоолуу аймактар.

**Саны.** Өткөн кылымдын 70-жылдарында Чаткал тоо кыркаларынын жаңгак-мөмөлүү токойлорунда аюунун саны бир кыйла көп болгон. Ушул зоналарда 1 миң гектарда түрдүн жыштыгы 0,6-0,8 башка жеткен. Сарычелек коруктун 10-12 миң гектар территориясында түргө жагымдуу жерлерде 26 баш саналган. 1964-жылы Фергана тоо кыркаларынын чыгыш бетинде аңчылыктардын изилдөөлөрү боюнча 200 миңге жакын гектар аянтта аюунун жалпы саны 200-250 башты түзгөн. Ошондой эле Фергана тоо кыркасынын калган территорияларында, дагы Бабашата, Чандалаш, Пскем жана Талас тоо кыркаларында жашашы белгилүү. Тескей Алатоо, Кыргыз тоо кыркаларында жана Ички Тяньшанда 40 миң гектар территорияда 1-2 аюу гана саналган [4]. Акыркы 10 жыл ичинде бардык жерлерде саны кескин азайды [6]. Аюунун саны төмөн, бул жырткычка мүнөздүү эмес.

**Жашоо тиричилиги (жашоо циклдары).** Суткалык жашоо тиричилиги даана бөлүнгөн эмес. Эртең менен жана кечкисин азыктанууга чыгат. Туруктуу сезондук көчүүнү аюулар жасашпайт, белгилүү гана жерлерде болот, бирок тоют издеп же бир нерсени кууп убактылуу башка жерлерге көчүшөт. Жашоо тиричилик өзгөчөлүктөрүнүн бир кызыктуу жагы – анын кышкы чээнге кириши. Адегенде анча терең эмес кышкы уктоого кирет, андан кийин кыштын жарымына жеткенде, алар бара-бара катуу уктоого өтүшөт. Көбүнчө кышкы ийинин жардын же зоолордун жаракаларына салат. Аюунун кууту июнь-июль айларында жүрөт. Ушул убакта бир нече эркектери ургаачысын ээрчип жүрөт. Кээбирде эркектеринин ортосунда өлүмгө алып келүүчү талаш-тартыштар болот. Декабрдын аягында – январдын башында аюунун ийининде мамалагы туулат. Аны 6 ай көтөрөт. Ургаачысы көбүнчөсүн 2, чанда 3 көзү ачыла элек келген мамалакты тууйт, ар биринин салмагы 500 г дан ашпайт. Жыныстык жагынан алар 3 жашка жеткенде жетилет [3].

**Чектөөчү факторлор.** Браконьерлик.

**Көбөйтүү (колдо багуу).** Колдо көбөйтүү боюнча маалыматтар белгилүү.

**Уюштурулган коргоо аракеттери.** СССРдин жана Кыргыз ССРинин Кызыл китептерине киргизилген. 1986-жылдан тартып азыркы убакытка чейин ага аңчылык кылууга тыюу салынган. Кыргызстандын коруктары менен заказниктеринде башка жаныбарлар менен бирге коргоого алынган.

**Коргоо үчүн зарыл аракеттер.** Анын чогулган жеринде жаңы коруктар менен заказниктерди уюштуруу. Жергиликтүү элдердин арасына түшүнүк иштерин жүргүзүү. Ушул түрчөнүн биологиясы начар изилденгендиктен көңүл буруу зарыл.

## Бурый медведь

### *Ursus arctos* Linnaeus, 1758

**Статус:**. *VII категория, Lower Risk/least concerned, LR/lc.* Редкий подвид медведя *Ursus arctos isabellinus* Horsfeld, 1826 обитает на территории республики.

**Распространение общее и в стране.** Населяют Казахстан, Узбекистан, Таджикистан, Китай, Индия, Непал, Пакистан и Афганистан [4,5]. Почти вся территория Кыргызстана, за исключением долин, освоенных под земледелие. Известные места: хребты Терскей и Кунгей Ала-Тоо, Нарынский, Атбашинский, Киргизский, Таласский, Чаткалский, Ферганский, Алайский и Заалайский [3].

**Места обитания.** В основном высокогорья.

**Численность.** Имеет тенденцию к сокращению. В 70х годах прошлого столетия численность была довольно высокая в орехо-плодовых лесах по Чаткальскому хр. В этих зонах плотность вида достигала до 0,6–0,8 животных на 1 тыс. га видопригодных угодий. В Сарычелекском заповеднике на территории 10–12 тыс. га насчитывалось 26 особей. На восточных склонах Ферганского хр., по материалам охотобследования 1964 г., на площади около 200 тыс. га общая численность животных составила 200–250 голов. Медведь обычен был и на всей остальной территории Ферганского хр., а также на Бабашатинском, Чандалашском, Пскемском и Таласском хребтах. По Терскей Ала-Тоо, Киргизскому хр. и Внутреннему Тянь-Шаню на территории 40 тыс. га насчитывалось 1–2 медведя [4]. За последнее десятилетие численность повсеместно значительно сократилась [6].

**Образ жизни (жизненные циклы)**. Нет четкого разграничения суточного образа жизни. На кормежку выходит чаще в утренние и вечерние часы. Постоянных сезонных перемещений не делает, в основном придерживается определенных мест, однако бывают случаи, когда в поисках корма или преследования звери временно переходят на другие участки. Одной из наиболее интересных особенностей жизнедеятельности является зимняя спячка, она носит характер неглубокого зимнего оцепенения, которое постепенно возрастает ко второй половине зимы, тогда животное спит крепче. Зимние убежища устраивает чаще в расщелинах скал. Гон проходит в июне–июле, в это время, при наличии нескольких самцов, ухаживающих за самкой, часто происходят ожесточенные драки, оканчивающиеся иногда смертью одного из противников. Половозрелость наступает в возрасте трех лет [3]. В конце декабря – начале января у самки в берлоге появляются двое, реже трое слепых детенышей, вес которых не превышает 500 г. Срок беременности длится 6 месяцев.

**Лимитирующие факторы.** Браконьерство, сокращение видопригодных территорий.

**Разведение (содержание в неволе)**. Известны случаи разведения в неволе.

**Меры охраны существующие.** Занесен в КК Киргизской ССР и КК СССР [7]. С 1986 г. охота запрещена. В заповедниках и заказниках Кыргызстана взят под охрану.

**Меры охраны рекомендуемые.** Создание новых заповедников и заказников концентрации животных, ужесточение борьбы с браконьерством. Проведение разъяснительной работы среди населения. Изучение биологии этого подвида.

## Brown Bear

### *Ursus arctos* Linnaeus, 1758

Status: VII category, Lower Risk/least concerned, LR/lc. Dwells in highlands of over 3,000 m (9,800 feet), almost across the whole Kyrgyzstan. Occurs in Teskei, Kungei, Naryn-Too, At-Bashi, Kyrgyz, Chatkal, Fergana, Alai and Zaalai Mountainous Ridges. Information about numbers is quite out-dated. In the 70-s of the last century the species density was 0.6-0.8 individuals per 1,000 ha of suitable habitats. There were 26 bears in Sary-Chelek zapovednik (protected area). There are 1-2 animals per 40,000 ha of suitable habitats in Teskei and Kyrgyz Mountainous Ridges and in Inner Tien Shan. The numbers have reduced for the last decade. Feeds in the mornings and evenings, resident, rare roams after the feed. Hibernates in winters. Mating season starts in June-July, males fight against each other, sometimes killing an opponent. Pregnancy is 6 months. Females deliver 2-3 bear-cubs in February in den. Bear becomes mature at 3 years. Limiting factors are poaching, transformation of suitable habitats. There are cases of captivity breeding. Included in the USSR and Kyrgyz SSR Red Books. It is recommended to establish new protected areas and reservations and improve public awareness.